

Собору 1917-1918 рр., Помісних Соборів ХХ ст. Ніхто не узгоджував цей матеріал. У архієрея і єпархіального суду є чудова можливість вибрати саме ті норми, які їм до вподоби. Схоже, що всупереч канонам і історичній традиції укладачі виходять з принципу непогіршеності єпископа і втечі священників і пастви в “інакомислення” вже не бояться.

Література

1. Лесков Н. Духовный суд. – СПб., 1880.
2. Резолюция Филарета, митрополита Московского в “Душеполезном чтении” за 1871–1875 гг.; Вруцевич М. Руководство для консисторий, духовных следователей и духовенства. – СПб., 1909; Татищев С. С. Император Александр II. Т. 2. СПб. 1903; Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. СПб. 1902; Кострыкин А.Н. Формирование новой конфессиональной политики России в Царстве Польском (сер. 60-х годов XIX века). – Вестник МГУ. Серия История, 1995, № 4; Папков А. А. Церковно-общественные интересы в эпоху царя-освободителя. СПб. 1902; Беллюстин И. С. Описание сельского духовенства. – Париж. 1858.
3. История России в XIX веке. Т. 3. СПб. 1908; Отдел рукописей и редких книг Российской национальной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, ф. 257, оп. 1, д. 5, л. 9 об.; История христианской церкви в XIX веке. Т. 2. Пг. 1901, с. 605; Указы 1 июня 1851 года и 9 августа 1864 года в П.С.З. №№ 25236 и 28470; ст 282 и далее Устава о предупреждении и пресечении преступлений в редакции 1871 года.
4. Устав о предупреждении и пресечении преступлений; Отчет обер-прокурора св. синода за 1849 г.

УДК 348.58

І.А. Бальжик

ДУХОВНІ, ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЦЕРКОВНОГО СУДУ

Судова влада є одним із видів церковної урядової влади [1]. Суд в Церкві існує з давніх часів. Його існування обумовлене людською гріховністю. Підстави, на яких базується церковний суд визначив Сам Христос: “Если же согрешит против тебя брат твой, пойди и обличи его между тобою и им одним; если послушает тебя, то приобрел ты брата твоего; если же не послушает, возьми с собою еще одного или двух, дабы устами двух или трех свидетелей подтвердилось всякое слово; если же не послушает их, скажи церкви; а если и церкви не послушает, то да будет он тебе, как язычник и мытарь” (Мф. 18:15-17) [2].

У церкві прийнято розрізняти церковний суд “внутрішній” і “зовнішній” [3]. Суд Церкви простягає свою силу як на внутрішнє, інтимне життя людини, так і на зовнішню його сторону.

Внутрішній, або етичний, церковний суд, діючий над совістю, у сфері духовного життя людини має своє відображення в сповіді як акт боговстановленого таїнства покаяння. У його основі полягає євангельський закон, предметом є гріх, у всіх його ступенях і видах прояву [4].

У внутрішньому суді Церкви не існує будь-яких процесуальних юридичних форм, не має по суті зовнішніх примусових форм, ґрунтуючись на вільному підкорюванні підсудного владі духовного батька і суду своєї совісті. Для характеристики внутрішнього суду слід зазначити, що він має в своєму розпорядженні лише виправні заходи впливу на людину, суть яких полягає в лікуванні душі.

Зовнішній церковний суд відрізняється від суду внутрішнього і близький по своєму зовнішньому відображенню до світського – цивільного і кримінального суду. Зовнішній церковний суд має юридичні форми, у яких по встановлених законах повинна відбуватися його судова діяльність, заснована на примусовій силі; що має в своєму розпорядженні систему церковних покарань.

Світський суд – цивільний і кримінальний, якому людина підлягає як член громадського суспільства, не судить внутрішніх рухів людської душі, вивчаючи їх лише для точного і всестороннього освітлення того або іншого злочину.

Загальна ідея в організації церковно-судової влади зумовлює подальшу глибину відмінність церковного суду від цивільного. Світський суддя набуває свої судові повноваження в акті призначення його державною владою, він є окремим органом, спеціальною установою винятково з судовими функціями.

Церковний суддя – особа, що носить архієрейський сан, одержує свої судові повноваження у момент повідомлення йому в таїнстві хиротонії архієрейської благодаті, і оскільки він є суддею в межах ввіреної йому пастви, остільки одночасно він є її правителем, що має адміністративну (у сфері церковного управління) владу над підсудними. Для церковного судді судова влада не є яке-небудь окреме повноваження, а відображення однієї Божественної влади [5].

Загальний канонічний принцип церковного судового устрою полягає у тому, що повнота судової влади в Церкві належить єпископату: в межах єпархій – керуючому архієрею, а в межах Помісної Церкви – собору єпископів [6].

Церковні суди відносяться до категорії третейських судів, що розглядають справи, пов'язані з внутрішньоцерковною діяльністю, на підставі норм канонічного права. При цьому, розглядаються тільки справи, що не відносяться до юрисдикції кримінального та цивільного судів. Але так було не завжди [7].

Повноваження церковного суду в Стародавній Русі були надзвичайно обширні. По статутах про церковні суди великих князів Володимира і його сина Ярослава, всі взаємостосунки в буденному житті, які торкалися релігії, сімейних відносин і моральності, були віддані на розгляд церковних судів. Князі встановили, що не будуть втручатися в справи, передані на розгляд церкви, тим самим було введено розподіл церковної та світської судових систем. По суті, до петровського часу, коли відбулося глибоке реформування всієї державної структури, судова влада церкви зберігалася в межах, визначених ще великим князем Володимиром.

В першу чергу церква відстоювала своє виняткове право на переслідування злочинів проти віри, до яких належали: здійснення язичьких обрядів; перебування в ересі і розколі; примушування православного до переходу в іншу віру; осквернення храмів і святинь; богохульство, святотатство і наруга православної віри; невідвідування богослужінь, недотримання релігійних обрядів і постів; заняття чарівництвом, волхванієм, ведовством і ін.

Церква традиційно розглядала всі справи, пов'язані зі шлюбом, подружніми відносинами, взаємостосунками батьків та дітей.

До середини XVII століття, коли вищою церковною судовою інстанцією став Патріарший разряд, в його виробництві знаходилися цивільно-правові справи наступних категорій: суперечки по дійсності духівниць; тяжби про розділ спадку, залишеного без заповіту; суперечки між дружиною і чоловіком про придане; суперечки про народження дітей від законного шлюбу; справи про усиновлення і про право спадкоємства усиновлених; справи про душоприказників, які одружувалися на вдовах померлих; справи по челобіттям панів на збіглих холопів, що прийняли постриг або що оженилися на вільних.

Розгляду церковними судами підлягали всі внерелігійні (цивільні) справи, пов'язані з духівництвом.

Петро I істотно урізував юрисдикцію церковних судів, залишивши ним тільки справи шлюбозлучні та про визнання шлюбів недійсними. Була значно скорочена і компетенція церковних судів по цивільних справах духівництва. Злочини проти віри, моральності і у сфері шлюбних відносин стали підлягати подвійній підсудності.

У 1918 році, після видання декрету про відокремлення церкви від держави, церковні суди стали розглядати тільки злочини, пов'язані з внутрішньоцерковними відносинами.

Сьогодні діяльність судів в Російській православній церкві регулюється двома основними документами: "Статутом Російської Православної Церкви", до якої належить Українська Православна Церква, прийнятому Архієрейським Собором в 2000 р., (VII глава) і Положенням про церковний суд Російської Православної Церкви (Московського патріархату) від 26 червня 2008 р.

У Російській Православній Церкві повнота судової влади належить органам церковної влади і управління (тобто адміністративним органам), а саме: Архієрейському Собору, Патріарху Московському і всія Русі і Священному Синоду – в межах Російської Православної Церкви; єпархіальним архієреям – в межах єпархій.

Відповідно до священних канонів право здійснення суду в Церкві належить єпископату, який одночасно здійснює законодавчу і вищу виконавчу владу в Церкві.

Судова влада загальноцерковного суду і єпархіальних судів має делегований характер, тобто виникає з канонічної влади вищезазначених адміністративних органів, які, здійснюючи церковно-владні повноваження, надають їх (у певному об'ємі) і церковним судам.

Вищою судовою інстанцією в Церкві є найвищий орган ієрархічного управління – Архієрейський Собор.

Для судової системи Православної Церкви є неприйнятним передбачений державним законодавством принцип самостійності судової влади, її незалежності від законодавчих і виконавчих влад. Церковні суди підкоряються адміністративним органам церковної влади і управління і покликані сприяти їм в здійсненні правосуддя [8].

Суди розглядають 4 категорії справ.

По відношенню до кліриків (священнослужителів) – справи по звинуваченню в здійсненні діянь, що спричиняють собою канонічні прещення у вигляді тимчасової або довічної заборони в богослужінні, зверження з сану, відлучення від Церкви.

По відношенню до ченців, а також послушників – справи по звинуваченню в здійсненні діянь, що спричиняють собою тимчасове відлучення від церковного спілкування або відлучення від Церкви.

По відношенню до мірян, що відносяться до розряду посадовців, – справи по звинуваченню в здійсненні діянь, що спричиняють собою тимчасове відлучення від церковного спілкування або відлучення від Церкви [9].

Церковні суди не мають права накладати на винну особу канонічні прещення (покарання). Вони лише рекомендують органам церковної влади і управління конкретні заходи канонічних стягнень. Рішення питання про застосування канонічного прещення (покарання) залишається за адміністративними органами Церкви, які визначають конкретний вид і термін покарання або можуть звільнити звинувачену особу від канонічної відповідальності.

Слід зупинитися на особливостях церковного судочинства у порівнянні з державним судочинством. Так державне законодавство допускає одноосібний розгляд справ суддями. Церковні суди можуть розглядати справи в складі не менше трьох суддів; при цьому окремі справи можуть розглядатися церковними судами лише у повному складі. Якщо для державних судів характерний принцип гласності (відвертості) судового розгляду, то в церковних судах розгляд справ закрите. Виключень з цього правила Статут Російської Православної Церкви і Положення не передбачають.

Згідно Положення, рішення єпархіального суду набувають законної сили з моменту їх ствердження резолюцією єпархіального архієрея. Проте, у випадку, якщо дана резолюція передбачає канонічні прещення у вигляді довічної заборони в богослужінні, зверження з сану або відлучення від Церкви, рішення єпархіального суду вступає в законну силу з моменту затвердження відповідного канонічного прещення Патріархом Московським і всія Русі.

Наприкінці слід зазначити, що церковна судова система, хоча і втратила значну частину своїх повноважень, існує в Російській православній церкві вже більше тисячі років.

Література

1. Библия.
2. Цыпин В.А. Курс церковного права: Учеб. пособие. – Клин: Христианская жизнь, 2004. – С. 30.
3. Заозерский Н. Церковный суд в первые века христианства. Историко-каноническое исследование. – Кострома, 1878. – С. 49-50.
4. Суворов Н. О церковных наказаниях: опыт исследования по церковному праву: Репринт. изд. – СПб.: Тип. и Хромолитогр. А. Траншеля, 1876. – С. 5-6.
5. Бердников И.С. Краткий курс церковного права православной церкви. – 2-е препринт. изд., перераб. и значит. доп. – Казань: Типо-литография Императ. ун-та, 1903. – Т. 1. – С. 356; Барсов Т. О духовном суде // Христ. чтение. – 1870. – Ч. 2. – С. 265.

6. Есипов В.В. Грех и преступление, святотатство и кража. – СПб.: Тип. А.Ф. Маркса, 1894. – С. 11-13.
7. Доклад протоиерея Владислава Цыпина о проекте “Положения о церковном суде” / Православие.Ru.
8. Чернега К.А. Сравнительная характеристика Положения о церковном суде Русской Православной Церкви (Московского Патриархата) и актов государственного законодательства, регулирующих вопросы судостроительства и судопроизводства.
9. Бондач А. Г. “Временное положение о церковном судопроизводстве” в контексте церковной традиции и светской судебно-правовой реформы. // История государства и права. – 2005. – № 4. – С. 27-30.

УДК 340.114(-16)

М.Ю. Рязанов

ПЕРШОДЖЕРЕЛА СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПРАВА

Український народ і близький йому руський і білоруський народи, є народами слов'янськими, належать до східної групи слов'ян, до західних слов'ян належать польський, чеський, словацький, лужичанський народи, а сербський, хорватський, словенський, македонський, болгарський і інші народи становлять групу південних слов'ян [1, 785]. На формування права слов'янських народів великий вплив зробили розвинені правові системи, що виникли в державах імперського характеру: для південних слов'ян – візантійське й ісламське право; для західних слов'ян – німецьке право. Що стосується східних слов'ян, то виникнення права відноситься до категорії складних і недостатньо з'ясованих питань. Проте, право імперських народів було адаптовано до місцевих слов'янських особливостей і тому набуло багато в чому унікальні риси.

Перші наукові дослідження слов'янського законодавства й права з'явилися на початку XIX в., а вже до кінця цього сторіччя були відкриті й видані численні пам'ятники слов'янських законодавств і здійснена їх систематична розробка [2, 2].

Праці Богішича В., Мациєвського В., Леонтовича Ф.І., Кадлеца К. і інших дослідників слов'янської старовини збагатили науку важливими відкриттями, що стосуються юридичного побуту слов'ян і стали основою для фундаментальних положень науки слов'янського права.

В. Богішич слушно вважав, що для вивчення юридичного побуту слов'ян, його становлення й розвитку варто досліджувати пам'ятники слов'янської старовини, його джерела, у яких відбиті стародавні місцеві звичаї та закони, що не знали сильного зовнішнього впливу [3, 15].

Проблеми джерел утворення права, форм його організації й існування постійно залучали до себе підвищену увагу дослідників-теоретиків і, почасти, практиків. Питання, що стосуються джерел права, є свого роду відправною крапкою в процесі пізнання самого права [4, 4].

Як відзначає О.Ф. Скакун, джерела права – вихідні від держави або визнані їм зовнішні, офіційно-документальні засоби вираження (організації, існування) змісту права.